

Юсупова К. О.
*аспірантка кафедри криміналістики
та судової медицини,
Національна академія внутрішніх справ*

ГАРАНТІЇ ПРАВА НА ЗАХИСТ НЕПОВНОЛІТНІХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

24 лютого 2022 року росія почала збройну військову агресію проти України, на території нашої держави було введено правовий режим воєнного стану. У зв'язку з цим передбачено певні обмеження конституційних прав і свобод громадян, тимчасові обмеження законних інтересів юридичних осіб. Водночас, потребує особливої уваги механізм реалізації прав неповнолітніх осіб на захист у правозастосовному процесі, у тому числі тих дітей, які постраждали внаслідок війни. Важливу роль у реалізації права неповнолітніх осіб на захист у кримінальному провадженні відводиться захиснику. У кримінальному провадженні щодо неповнолітнього участь його захисника є обов'язковою.

Право на захист є конституційною гарантією, закріпленою у ст. 59 Конституції України. Норма передбачає, що кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав [1].

Соціальна цінність права на захист виражається і в таких його властивостях, як обов'язкове дотримання всіма учасниками процесу норм, направлених на послідовну реалізацію права осіб на захист.

Забезпечення права на захист передбачено у ст. 20 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України. Підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника [2].

У систему кримінального процесуального законодавства України входять міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також інші національні закони.

У міжнародно-правових актах наголошується на необхідності особливого захисту дітей та підлітків. Україною було підписано міжнародний договір від 29 листопада 1985 року, за яким вона взяла на себе зобов'язання виконувати Мінімальні стандартні правила ООН, що стосується здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (“Пекінські правила”). Зокрема, у п. 2.1 зазначених Правил підкреслюється необхідність неупередженого їх застосування. Дотримання міжнародних стандартів і вдосконалення чинного законодавства є головною гарантією, що право на захист, насамперед неповнолітнього, у державі буде забезпечене на належному рівні [3].

Кожному праву неповнолітнього, у тому числі й праву на захист, кореспондує відповідний обов'язок органу, що здійснює кримінальне провадження, вжити заходів до реалізації цього права. Це корелюється з положенням про те, що реальна гарантованість права на захист забезпечується діалектичною взаємодією прав та обов'язків учасників кримінального провадження з неприпустимістю зменшення кримінальних процесуальних гарантій захисту.

У сфері кримінальної юстиції щодо дітей діють спеціальні органи щодо охорони цих прав та законних інтересів, які забезпечують реальну можливість здійснення закріплених законодавством України прав та свобод.

Стаття 2 КПК України регламентує забезпечення права на свободу та особисту недоторканність. У ч. 3 цієї норми зазначається, що про затримання особи, взяття її під варту або обмеження в праві на вільне пересування в інший спосіб, а також про її місце перебування має бути негайно повідомлено її близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи. А неповнолітня особа також має право на зустріч із своїм (своїми) *законним представником (законними представниками)*, негайно в розумний строк на її вимогу без обмеження в часі та кількості у робочі, вихідні, святкові, неробочі дні в будь-який час за власною ініціативою та/або ініціативою *захисника (захисників)*, законного представника (законних представників) [2].

Слід коротко зупинитися на гарантіях реалізації права неповнолітніх на захист, що забезпечують слідчі Національної поліції України (далі – НПУ) та інші підрозділи, зокрема органи ювенальної превенції, а також служби у справах дітей, центри надання правової допомоги.

Кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи здійснюється слідчим, який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх [4, 26].

Аналіз діяльності підрозділів ювенальної превенції НПУ дозволяє стверджувати, що у напрямі реалізації права неповнолітніх на захист вони: взаємодіють з іншими уповноваженими органами та підрозділами НПУ,

органами державної влади та органами місцевого самоврядування, об'єднаними територіальними громадами, міжнародними та громадськими організаціями за напрямом забезпечення прав та інтересів дітей; беруть участь в установленні місцезнаходження дитини в разі її безвісного зникнення чи отриманні даних для цього в межах кримінального провадження, відкритого за фактом безвісного зникнення дитини; здійснюють у межах компетенції досудове розслідування кримінальних проступків у формі дізнання [5].

Працівники підрозділів ювенальної превенції та служби у справах дітей беруть участь у судовому розгляді за участю неповнолітнього обвинуваченого відповідно до ст. 496, 500 КПК України. Представники служби у справах дітей та уповноваженого підрозділу органів НПУ мають право заявляти клопотання, ставити запитання неповнолітньому обвинуваченому, його законному представнику, потерпілому, свідкам, експерту і спеціалісту, висловлювати думку з приводу найбільш доцільних заходів щодо обвинуваченого з метою його перевиховання (ст. 496 КПК України). Судовий розгляд здійснюється в судовому засіданні за участю прокурора, законного представника, захисника та представників служби у справах дітей і уповноваженого підрозділу органів Національної поліції (ч. 1 ст. 500 КПК України) [2].

Важливу роль у забезпеченні захисником захисту прав підозрюваних, у тому числі неповнолітніх, має Закон України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» [6].

Право громадян, у тому числі неповнолітніх осіб, на правову допомогу забезпечуються Законом України «Про безоплатну правову допомогу». Право на безоплатну вторинну правову допомогу мають певні категорії осіб, серед яких діти, у тому числі діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, *діти, які постраждали внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту* (ст. 14 закону) [7].

Для реалізації положень Закону України «Про безоплатну правову допомогу» прийнято низку підзаконних нормативно-правових актів, серед яких є Положення про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги [8]. Центри забезпечують участь захисника під час здійснення досудового розслідування та судового провадження у випадках, коли захисник відповідно до положень КПК України залучається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням, передусім це стосується захисту прав неповнолітніх осіб у кримінальних провадженнях.

Таким чином, правові гарантії забезпечення захисником права неповнолітньої особи на захист у кримінальному провадженні мають трирівневу структуру: 1) гарантії права на захист, надання безоплатної правової допомоги, закріплені в Конституції України; 2) гарантії адвокатської діяльності у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, які містяться у

кримінальному процесуальному законодавстві, у тому числі міжнародних договорах, ратифікованих Україною у встановленому порядку; 3) гарантії учасників кримінального процесу щодо неповнолітніх, передбачені у підзаконних нормативно-правових актах. В умовах воєнного стану адвокати-захисники мають належні повноваження та забезпечені гарантіями захисту прав неповнолітніх осіб у кримінальному процесі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.04.2022).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.04.2022).

3. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice («The Beijing Rules»). URL: <https://resourcecentre.savethechildren.net/document/united-nations-standard-minimum-rules-administration-juvenile-justice-beijing-rules/> (дата звернення: 01.04.2022).

4. Азаров Ю. І. Деякі питання процесуальної форми кримінального провадження як гарантії забезпечення прав дитини. *Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення* [Текст] : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19 черв. 2020 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський, В. В. Корольчук]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 25–30.

5. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: наказ МВС України від 19 груд. 2017 р. № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text> (дата звернення: 01.04.2022).

6. Про адвокатуру і адвокатську діяльність: Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 01.04.2022).

7. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 2 черв. 2011 р. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 01.04.2022).

8. Про затвердження Положення про центри з надання безоплатної вторинної правової: наказ Міністерства юстиції України від 2 лип. 2012 р. № 967/5 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1091-12#Text> (дата звернення: 01.04.2022).